

Οργάνωση ενάντια στην παρέα

prono.gr /organosienantia-sti-parea/

risinggalaxy

25/2/2015

Το κείμενο που ακολουθεί, πρωτοδημοσιεύτηκε στο δεύτερο τεύχος της θεωρητικής επιθεώρησης Κοινωνικός Αναρχισμός που εκδίδουν οι [ελευθεριακές εκδόσεις Κουρσάλ](#). Ευχαριστούμε του συντρόφους-ες των εκδόσεων για την αποστολή του κειμένου.

Οργάνωση ενάντια στην παρέα

η διαδικασία της υπεραυτονόμησης και οι δομικές αδυναμίες μιας αναρχικής συλλογικότητας

του Αντώνη Δρακωνάκη

«Από την μέχρι τώρα εμπειρία μας πιστεύουμε ότι η έλλειψη κοινωνικών προσβάσεων είναι αυτή που μας κάνει ακίνδυνους για την κρατική εξουσία. Γιατί την κοινωνική επανάσταση δεν θα την κάνουμε εμείς και η παρέα μας, αλλά το σύνολο των εκμεταλλευόμενων, κάνοντας το αναρχικό όνειρο πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει ότι όποιος δεν βλέπει την αναγκαιότητα υποδομής και οργάνωσης του χώρου -με παράλληλα επιλεγμένα χτυπήματα ενάντια στο κράτος- ασυνείδητα και με μια δογματική και κοντόφθαλμη πρακτική, δημιουργεί εμπόδια για την ανάπτυξη του αναρχικού κινήματος στην Ελλάδα και μετατρέπει σε καθημερινό εφιάλη το αναρχικό όνειρο».[1]

Είναι αλήθεια ότι, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, και λόγω των μικρών ηλικιών που επικρατούν στο ελληνικό αναρχικό κίνημα, η διαδικασία με την οποία σχηματίζεται και λειτουργεί μια α/α συλλογικότητα, λαμβάνει χώρα με όρους παρέας. Αυτό, σε πρώτο χρόνο, δεν κρίνεται de facto ως αρνητικό· κανείς δεν μπορεί, για παράδειγμα, να θεωρήσει δυστύχημα τη δημιουργία μιας συλλογικότητας από μια ήδη υπάρχουσα παρέα φίλων που την ίδια στιγμή πολιτικοποιήθηκε σε μια πόλη της επαρχίας ή σε μια γειτονιά της Αθήνας. Δομικά, λοιπόν, η δημιουργία μιας πολιτικής συλλογικότητας βασισμένης, αρχικά, σε σχέσεις εμπιστοσύνης και φιλίας, δεν κρίνεται αρνητικά. Το πρόβλημα εντοπίζεται σε μεταγενέστερο στάδιο, στην εξέλιξη και διαμόρφωση της ομάδας μέσα στο χρόνο. Αφού συσταθεί η εκάστοτε συλλογικότητα, αρχίζει η διαδικασία κατασκευής ενός κοινού τόπου μεταξύ των μελών. Τα μέλη της διαμορφώνονται συλλογικά, αναπτύσσουν τον κοινό πολιτικό τους λόγο και οικοδομούν μια συλλογική καθημερινότητα, που τις περισσότερες φορές μετατρέπεται στη «δική τους» πραγματικότητα. Σε αυτό το τελευταίο σημείο βρίσκεται, κατά τη γνώμη μας, η πηγή του κακού.

Ελέω μηδενικού άνωθεν ελέγχου (εννοούμε προφανώς τον συλλογικό έλεγχο στο πλαίσιο μιας ευρύτερης Οργάνωσης ή μιας Ομοσπονδίας), η ομάδα δημιουργεί μια «ολόδική» της αντίληψη για το κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι που, λόγω της μη δέσμευσής της από οποιαδήποτε άλλη συλλογικότητα, γίνεται χρόνο με τον χρόνο και δράση με τη δράση όλο και πιο πραγματική, καθώς παίρνει σάρκα και οστά ως συλλογικά βιωμένη εμπειρία (διαδικασία υπεραυτονόμησης της συνέλευσης). Η αντίληψη αυτή εμφανίζεται ως συνισταμένη διαφόρων παραγόντων όπως τα κοινά διαβάσματα, η κοινή καθημερινότητα, οι κοινές κινηματικές εμπειρίες και, τέλος, η επιρροή των εξεχουσών προσωπικοτήτων κάθε συνέλευσης, που για διάφορους λόγους προμηθεύουν την ομάδα και τα μέλη της με την ορολογία, τις θεωρητικές πηγές και την κεντρική δομή της σκέψης της.

Οι «αόρατοι καπεταναίοι»[2] ή «αγωνιστές με επιρροή»[3], σύμφωνα με τον επεικέστερο όρο, είναι, κατά τη γνώμη μας, ένα φυσικό και αναπόφευκτο φαινόμενο, σύμφυτο με τις αρχές της συλλογικής οργάνωσης και της ανθρώπινης εξέλιξης (ηλικία, εμπειρία, οξυδέρκεια, υπόβαθρο), πολύ κοντά στη φουκωική μικροφυσική της εξουσίας. Αυτό που το καθιστά πρόβλημα, δεν είναι αυτό καθαυτό το φαινόμενο, αλλά το αφορμαλιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται, καθώς και η δυναμική που αποκτά.

Η άτυπη ιεραρχία δεν αντιμετωπίζεται με γκρίνια αλλά με έλεγχο· συλλογικό, δημοκρατικό και πολιτικό, που θα πηγάζει όχι από τη βούληση κάποιων αλλά από την ίδια τη δομή. Η πολιτική επιβούλευση κάποιων συνελεύσεων από συγκεκριμένα πρόσωπα δεν είναι αποκλειστικό πρόβλημα των προσώπων αυτών αλλά κυρίως της ίδιας της συνέλευσης, του ίδιου του συστήματος λειτουργίας. Μια προσωπικότητα πατάει στο κενό που της αφήνουν οι υπόλοιποι· δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχουν ομάδες, που αν τους στερήσεις ένα-δυο άτομα, φυτοζωούν· κι εδώ ερχόμαστε στο ζήτημα της συσσώρευσης εμπειρικού-γνωστικού κεφαλαίου[4] (ένα είδος κοινωνικού κεφαλαίου στο μικρο-επίπεδο μιας συνέλευσης).

Τα παραπάνω αποδεικνύουν ότι «οι αγωνιστές με επιρροή» κατέχουν κάποιου είδους τεχνογνωσία· μια τεχνογνωσία που, αντί να διαχυθεί στη συνέλευση, παραμένει μονοπωλιακά στα χέρια κάποιων ατόμων, που καταφέρνουν να κυριαρχούν σε μια σχέση εξάρτησης. Αυτή η τεχνογνωσία δεν προέρχεται αποκλειστικά από τη ρητορική τους δεινότητα, αλλά από μια διαδικασία άντλησης πνευματικής υπεραξίας: από το συσσωρευμένο εμπειρικό κεφάλαιο ολόκληρης της συνέλευσης το οποίο, κατά την αναδιανομή του, υφίσταται ένα βραχυκύκλωμα.

Πιο απλά, κάθε συλλογικότητα συσσωρεύει μέσα από τις δράσεις και την εμπειρία της ένα εμπειρικό-γνωστικό κεφάλαιο. Αρχικά, το κεφάλαιο αυτό υφίσταται μόνο ως συλλογικό προϊόν· υπάρχει, δηλαδή, ως κεφάλαιο της ομάδας συνολικά, και δεν έχει εξατομικευθεί. Η αδράνεια, όμως, πολλών μελών, ελλείπει συγκεκριμένης στοχοθεσίας και πολιτικών θέσεων σε επίπεδο ομάδας (επιρρίπτουμε τις ευθύνες στη δομή και όχι στα πρόσωπα), σε συνδυασμό με τις έμφυτες ικανότητες των «αγωνιστών με επιρροή», οδηγούν το συσσωρευμένο αυτό κεφάλαιο στα χέρια λίγων, που επωφελούνται έτσι (πολλές φορές χωρίς πρόθεση) από τις δομικές ανισότητες του αφορμαλισμού. Αυτό που χρειαζόμαστε, λοιπόν, δεν είναι η εκδίωξη αυτών των λίγων, αλλά η δημιουργία ενός μηχανισμού που θα διαμοιράζει ισότιμα το εν λόγω κεφάλαιο σε όλα τα μέλη της συνέλευσης. Ο αφορμαλισμός είναι η ελεύθερη αγορά ενός κινήματος, κι όπου υπάρχει ελεύθερη αγορά υπάρχουν και κεφαλαιοκράτες.

Η διαδικασία της υπεραυτονόμησης που περιγράψαμε νωρίτερα, δεν ανακόπτεται ούτε από τα νέα μέλη μιας συλλογικότητας που λίγο-πολύ αναγκάζονται να αφομοιωθούν από την μικροπραγματικότητα της ομάδας και να επαγρυπνούν για τη διαφύλαξη του πολυπύθου αυτεξούσιου.

Τα νέα μέλη έχουν να αντιμετωπίσουν και αυτά μια σειρά προβλημάτων: από ένα ήδη εδραιωμένο σύστημα εσωτερικής επικοινωνίας της ομάδας (ορολογία, ατάκες, εσωτερικό χιούμορ, θέματα ταμπού, πολιτικές αναφορές),

μέχρι τον άτυπο (αυθόρμητο) σεβασμό στα πιο επιφανή/ενεργά μέλη της και, εν τέλει, την αποδοχή ή τη σύγκρουση με μια συγκροτημένη αντίληψη της ίδιας της πραγματικότητας – την «πραγματικότητα» της συλλογικότητας που προαναφέραμε.

Επιφορτισμένα να προσαρμοστούν σ' έναν καινούργιο μικρόκοσμο, δομημένο χωρίς αυτούς, τα νέα αυτά μέλη έχουν τρεις βασικές επιλογές: (α) να προσαρμοστούν στο υπάρχον πλαίσιο και να αποδεχτούν τους κανόνες, (β) να προσπαθήσουν να το αλλάξουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό και, τέλος, (γ) να το απορρίψουν και να εγκαταλείψουν την ομάδα. Το πρόβλημα είναι ότι, ανάμεσα στις δυο πρώτες επιλογές, υπάρχει μια εγγενής ανισότητα που, κατά τη γνώμη μας, προκύπτει και πάλι από την έλλειψη δομής.

Με μια πιο προσεκτική παρατήρηση βλέπουμε ότι, στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, η ζυγαριά γέρνει προς την πρώτη επιλογή (δεν εξετάζουμε την τρίτη)· ένα νέο μέλος, δηλαδή, προσαρμόζεται αργά ή γρήγορα στην ήδη διαμορφωμένη πραγματικότητα της ομάδας, χωρίς καν να προσπαθήσει να αμφισβητήσει το υπάρχον πλαίσιο. Αυτό, οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ανασφάλεια που έχει, όχι μόνο σε σχέση με το αν έχει την ικανότητα να το κάνει αλλά και με το αν έχει κατανοήσει το ίδιο το πλαίσιο· αν έχει καταλάβει καλά, δηλαδή, σε τι πάει να αντιπαρατεθεί.

Η εν λόγω ανισότητα έγκειται στη δομική αδυναμία των νέων μελών να αλλάξουν το υφιστάμενο πλαίσιο. Αδυναμία που οφείλεται σε δύο βασικούς λόγους: (α) στη διαφορά ηλικίας νέων και «παλιών», μαζί με ό,τι άλλο αυτή συνεπάγεται, και (β) στη σχετικότητα του πολιτικού πλαισίου της εκάστοτε συλλογικότητας.

Καταρχάς, είναι γνωστό ότι ο «χώρος» αντλεί νέα μέλη σχεδόν αποκλειστικά από μικρές ηλικίες, κυρίως από φοιτητές και νεολαίους. Έτσι, για έναν πισιρικά, η διαφορά ηλικίας, εμπειρίας και θεωρητικού υποβάθρου ανάμεσα σ' αυτόν και τα παλαιότερα μέλη είναι πολύ αισθητή – πρώτα και κύρια από τον ίδιο. Ακόμα, το νέο μέλος, τις περισσότερες φορές δυστυχώς, δεν θα βρει μπροστά του ένα πλαίσιο συγκροτημένων πολιτικών θέσεων, διαμορφωμένων από ένα ευρύτερο σύνολο ανθρώπων που ξεπερνάει τα στενά όρια της συλλογικότητάς του· αντιθέτως, θα έρθει αντιμέτωπο με ένα σύνολο ιδεών και πρακτικών που συγκροτούν, όπως προαναφέραμε, την πραγματικότητα μιας ομάδας είκοσι ανθρώπων.[5] Η σχετικότητα του αντικειμένου, λοιπόν, το οποίο δυνητικά θα μπορούσε να αμφισβητήσει, απονοηματοδοτεί την ίδια την αμφισβήτηση.

Για να το καταστήσουμε πιο σαφές, η σχετικότητα αυτή έγκειται στην έλλειψη ρητά διατυπωμένων πολιτικών θέσεων και στην (πολιτική) ανευθυνότητα που ευδοκιμεί στις μικρές άγνωστες συλλογικότητες, εν τη απουσία ευρύτερου πολιτικού φορέα με όνομα και αναγνωρισιμότητα. Ως αποτέλεσμα της σχετικότητας αυτής, η οποιαδήποτε κριτική προσκρούει σε μια σχεδόν εθιμοτυπική λειτουργία[6] της εκάστοτε ομάδας που, τις περισσότερες φορές, έχει ως συνέπεια να μην μπορούν να λυθούν πολιτικά οι διαφορές. Ελλείψει συγκροτημένων πολιτικών θέσεων, καταστατικού κ.λπ., η όποια κριτική γίνεται αποκλειστικά πάνω στην «τακτική» μιας συλλογικότητας και όχι στην αντιστοιχία της τακτικής αυτής με τις θέσεις της. Επίσης, εφόσον η επιτακτικότητα της τάδε ή της δείνα δράσης κρίνεται κάθε φορά μόνο από την αντίληψη ή την όρεξη των ανθρώπων που απαρτίζουν μια συλλογικότητα και δεν καθορίζεται από την ίδια την κοινωνική αναγκαιότητα ή από την βαρύτητα μιας ευρύτερης απόφασης για δράση σε πανελλαδικό επίπεδο, η διαφωνία θα λάβει χώρα με όρους προσωπικής κριτικής εντός της συλλογικότητας και όχι με όρους πολιτικής συνέπειας και κοινωνικής ευθύνης.

Αυτό που υποστηρίζουμε, λοιπόν, είναι ότι οι έξωθεν πιέσεις (στο πλαίσιο μιας Οργάνωσης) δεν «υποτάσσουν» μια συλλογικότητα αλλά, αντίθετα, τη βοηθάνε να διασαφηνίσει το πολιτικό της πλαίσιο, να πάρει αποστάσεις στα αμφιλεγόμενα σημεία και να πολιτικοποιήσει τις διαφωνίες και τις εσωτερικές της συγκρούσεις. Από την άλλη, η υπεραυτονόμησή της τη μετατρέπει σε μια παρέα, που επιλύει τις διαφορές της με αποκλειστικό κριτήριο τη συνοχή της και την ποιοτική αντιστοιχία ανάμεσα στις εκάστοτε πολιτικές της φιλοδοξίες και στην απόδοση των μελών της. Σύμφωνα με το υπάρχον πλαίσιο, αν μια συλλογικότητα καταφέρνει να πραγματώσει τις πολιτικές της επιθυμίες, ανεξάρτητα από το τι επιτάσσει η πολιτική συγκυρία, πάει καλά. Η δέσμευσή της δηλαδή αρχίζει και τελειώνει στη συνισταμένη των επιθυμιών και των φιλοδοξιών των μελών της.

Συνοψίζοντας

Για παράδειγμα, πέντε συλλογικότητες, που ενίοτε βρίσκονται σε κινηματικές διαδικασίες και συνεργάζονται σ' ένα πλαίσιο μηδαμινής πολιτικής ευθύνης η μία προς την άλλη (πέρα από την αλληλεγγύη και την αλληλο-υποστήριξη), είναι στην ουσία πέντε διαφορετικές παρέες, με κοινό –πολύ γενικά– ιδεολογικό υπόβαθρο[7], που φέρουν και παρατάσσουν κάθε φορά πέντε διαφορετικές πραγματικότητες. Αυτό συμβαίνει, όπως αναφέραμε στην αρχή, γιατί

κατά την περίοδο της διαμόρφωσής τους δεν υπήρχε καμία δεσμευτικότητα, καμία ουσιαστική (πολιτική) επικοινωνία και κανένας συλλογικός έλεγχος από κάποιον ανώτερο πολιτικό φορέα (Οργάνωση, Ομοσπονδία), με αποτέλεσμα η θεώρηση της πραγματικότητας να μην «φιλτράρεται» συλλογικά και να μην αμφισβητείται άμεσα από κάποια δύναμη, εκτός από την ίδια τη συλλογικότητα. Η παρέα, έτσι, μεγαλώνει μέσα στον ολόδικό της κόσμο, έρμαιο των φυσικών και κοινωνικών ανισοτήτων που ενυπάρχουν στις σχέσεις μεταξύ ανθρώπων διαφορετικής ηλικίας, τάξης, βιωμάτων, εμπειρίας, κλίσεων κ.λπ., και μένει να παλεύει μόνη με τους προσωπικούς της δαίμονες. Χωρίς τη συνδρομή ενός πολιτικού φορέα, η μεμονωμένη συλλογικότητα αντιλαμβάνεται τον εαυτό της όχι ως κομμάτι ενός οργανισμού που οικοδομεί την κοινωνική επανάσταση αλλά σαν έναν ξεχωριστό οργανισμό, ο οποίος συνεργάζεται με τους υπόλοιπους βουλευσιαρχικά και όχι αναγκαστικά. Ως κομμάτι ενός οργανισμού αναγκάζεσαι να δουλέψεις, προκειμένου να δουλέψει ολόκληρος ο οργανισμός σε μια σχέση αλληλεξάρτησης ενώ, ως ξεχωριστός οργανισμός, αρκεί να επιθυμείς να συνεργαστείς με άλλους σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, σε ένα πλαίσιο και υπό όρους που κανείς δεν ξέρει πως θα προσδιοριστούν.

Ο αυτόνομος οργανισμός/συλλογικότητα/παρέα, είναι ο βασιλιάς του μικρόκοσμού του. Έχει την περιοχή του, τη στέγη του, τον στρατό του, το συμβούλιό του και την περιφέρεια των φίλα προσκείμενων που γεμίζουν κάθε τόσο τα μπλοκ και τις εκδηλώσεις του. Όλοι αυτοί οι βασιλιάδες μαζί συγκροτούν τον ελληνικό αντιεξουσιαστικό χώρο· έναν αραιοκατοικημένο κόσμο με ισχυρή τυπική ενδοεπικοινωνία, δομημένο πάνω σε μια παράξενη αρχή: ότι ο αφορμαλισμός και οι εσωτερικές συγκρούσεις, που αυτός συνεπάγεται, είναι η βάση της ύπαρξής του, ένα μέσο εσωτερικής συνοχής και αρμονίας.

Κοντολογίς, ο αφορμαλισμός κυριαρχεί ως το αναγκαίο κακό για την αποφυγή θυελλωδών συγκρούσεων εντός του αναρχικού χώρου· ως αντάλλαγμα, δηλαδή, για τη διατήρηση μιας φιλίας και μιας ενδοεπικοινωνίας, βασισμένης στην ιδεολογική εγγύτητα μεταξύ συλλογικοτήτων που συμβιώνουν, προτάσσοντας μια α-χρονική, καταχρηστική ιδεολογική φερεγγυότητα, εις βάρος της κοινωνικής και πολιτικής ευθύνης της εποχής τους.

Η πραγματικότητα της μεμονωμένης συλλογικότητας, η συνολική θεώρηση της για τα πράγματα, που κάποιες φορές δεν είναι παρά η θεώρηση ενός και μόνο ατόμου, η σχετικότητα του πολιτικού της πλαισίου και η υπεραυτονόμησή της λαμβάνουν, μέσα από τον αφορμαλισμό, στοιχεία ολοκληρωτισμού, αλλοτρίωσης και ετερονομίας. Από την άλλη, η οργάνωση σε έναν ευρύτερο αναρχικό πολιτικό φορέα δημιουργεί τους απαραίτητους μηχανισμούς συλλογικού ελέγχου, βάσει αρχών και θέσεων που έχουν αποφασιστεί συλλογικά και δημόσια από το σύνολο των συλλογικοτήτων που θα τον αποτελούν· αποπλίζοντας, έτσι, δομικά την αυθαιρεσία και την κατάχρηση και εδραιώνοντας την πραγματική αυτονομία κάθε μέρους του σώματος. Υιοθετώντας με λίγα λόγια το πολιτικό πλαίσιο ενός «κοινωνικού αναρχισμού, που γυρεύει την ελευθερία μέσω δομών και αμοιβαίων ευθυνών (...)».[8] Όσο, λοιπόν, ο αφορμαλισμός συνεχίζει να επιτελεί τον ρόλο της μεθαδόνης, τόσο το ελληνικό αναρχικό κίνημα θα φαντάζει ένα ασθενικό σώμα, που ενσυνείδητα πασχίζει να συντηρήσει τις εξαρτήσεις του. Κι επειδή η ιστορία, κατά πως φαίνεται, με την έως τώρα πρακτική, μεταφέρεται περισσότερο προφορικά, παρά διαβάζεται από την εκάστοτε γενιά, η αντι-οργανωτική εμμονή ενέχει τον κίνδυνο να καταλήξει ο αναρχισμός στην Ελλάδα μια λέξη «πολιτικά και κοινωνικά ακίνδυνη – ένα απλό καπρίτσιο που θα σκανδαλίζει διασκεδαστικά, τους μικροαστούς όλων των εποχών».

Σε καιρούς που το αναρχικό κίνημα, ως το πιο οργανικό κομμάτι του μηχανισμού ανατροπής του υπάρχοντος, πληρώνει το τίμημα για τη στάση του, η δομή δεν εμφανίζεται απλώς ως επιλογή αλλά ως αναγκαιότητα για να παραμείνει ο αναρχισμός μια λέξη πολιτικά και κοινωνικά επικίνδυνη.

Σημειώσεις:

[1] Προκήρυξη του 1985, υπογεγραμμένη από επτά αναρχικές συλλογικότητες της Αθήνας

[2] Καρύτσας Γ., Μιχαήλ Μπακούνιν: ο κόσμος και το έργο του, εκδ. Άρδην, σ. 173.

[3] Bookchin M., Εισαγωγικό δοκίμιο, Αναρχικές κολλεκτίβες, Dolgoff S., Διεθνής βιβλιοθήκη, 1982, σ. 39.

[4] «Το σύνολο των διαθέσιμων ή των δυνητικά διαθέσιμων πόρων, που σχετίζονται με τη συμμετοχή σ' ένα δίκτυο, λιγότερο ή περισσότερο θεσμοθετημένων, βιώσιμων γνωριμιών και σχέσεων αλληλοαναγνώρισης» (μτφρ. δική μας), Bourdieu P. (1980), «Le capital social. Notes provisoires», Actes de la recherche en sciences sociales, n°31,

Ιανουάριος, σσ. 2-3.

[5] «Ιδέα σημαίνει το να θέτεις την αλήθεια υπό έλεγχο [...], δεν ωφελεί να μιλάμε για ιδέες, όταν δεν υπάρχει παραδοχή μιας υψηλότερης αρχής που να τις ρυθμίζει, μιας σειράς από κανόνες, τους οποίους μπορείς να επικαλεσθείς σε συζήτηση [...] όπου δεν υπάρχουν κανόνες, στους οποίους μπορεί ο σύντροφός μας να προσφύγει [...] όπου δεν υπάρχει παραδοχή ορισμένων τελικών πνευματικών θέσεων, στις οποίες να μπορεί να αναχθεί μια διαφωνία». Gasset y Ortega, Η εξέγερση των μαζών, Δωδώνη, 2006, σ. 103.

[6] Σε τρόπους, δηλαδή, δράσης και λειτουργίας που η ομάδα υιοθετεί σταθερά και δεν είναι πολύ διατεθειμένη να αλλάξει. Αν το περιγράφαμε με φράσεις, αυτές θα ήταν «εμείς έτσι ξέρουμε», «έτσι λειτουργούμε εδώ», «αυτό πιάνει» και ούτω καθεξής.

[7] Το αναρχικό πρόσημο ανάμεσα σε δύο συλλογικότητες δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι τα δύο μέρη έχουν κοινή θεώρηση του κόσμου και της ιστορίας του· το ίδιο, αντίστοιχα, ισχύει και σε μικρότερη κλίμακα, στην εκτίμηση δηλαδή της κοινωνικής συγκυρίας και την αντίληψη των πολιτικών απαιτήσεων της εποχής. Κατά συνέπεια, κάτω από μια -καταχρηστικά- κοινή ιδεολογική ομπρέλα, χωράνε δυνητικά, τόσες θεωρήσεις και εκτιμήσεις, όσες και οι μεμονωμένες συλλογικότητες.

[8] Bookchin M., Κοινωνικός ή Lifestyle αναρχισμός, Ισνάφι, 2005, σσ. 78-79.